

Л. Я. Бенівська

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

ФОРМУВАННЯ ОПОРНИХ ШКІЛ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Відповідно до поставленої мети, на основі запропонованого методичного підходу обґрунтовано вибір навчальних закладів району, які можуть у перспективі виконувати роль опорних. Для визначення відповідності навчального закладу вимогам до опорного закладу пропонується здійснювати аналіз наявних у районі закладів за такими блоками: матеріально-технічна база закладу і його потужність; забезпеченість педагогічним персоналом; контингент учнів та якість їхніх знань; можливості перевезення учнів до школи. Обґрунтовано висновки про те, що обов'язковими умовами формування опорних закладів має бути збіг меж освітнього округу з межами об'єднаної територіальної громади; урахування розвиненості дорожньої, транспортної інфраструктури і можливості підвезення учнів до навчального закладу; проведення роз'яснювальної роботи серед громадськості з метою уникнення конфліктів щодо зниження ступеня навчальних закладів.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансування, освіта, опорна школа.

Benovska L. FORMATION OF BASIC SCHOOLS IN TERMS OF LOCAL GOVERNMENT REFORM

In the article, there is substantiated a choice of educational institutions of the district, which potentially will be able serve as supporting ones according to the purpose, which was given, based on the proposed methodological approach. For determination of conformity of educational institution the requirements to the supporting institution, there is proposed to carry out the analysis of the existing institutions in the the district according to the following blocks of parameters: material and technical base of institution and its capacity; availability of teaching staff; contingent of pupils and the quality of their knowledge; possibilities of transportation of pupils to educational institution. There are substantiated the conclusions about the fact, that compulsory conditions of formation of supporting institutions should be: a coincidence of boundary of educational district with the boundaries of the united territorial community; a consideration of development of road and transport infrastructure and possibilities of transportation of pupils to educational institution; a conduction of outreach among the public in order to avoid conflicts of lowering the degree of educational institutions.

Keywords: local budgets, funding, education, school support

JEL Classification H75: I21: R59

Постановка проблеми. З проведенням Україною реформ із трансформації місцевого самоврядування та децентралізації влади в новому контексті постала доцільність реформування галузей соціальної сфери. Насамперед, ідеться про галузі освіти та охорони здоров'я, на фінансування яких використовується близько половини всіх видатків місцевих бюджетів. Проблема полягає в тому, що зростання обсягів фінансування не забезпечує зростання якості наданих послуг. Низька ефективність видатків місцевих бюджетів галузі освіта пов'язана насамперед з існуванням мережі закладів, яка не відповідає сучасним викликам, а чинні штатні нормативи є застарілими та не пов'язаними з обсягами наданих послуг. Особливо проблемною у плані фінансування є освітня мережа в сільській місцевості, де видатки на одного учня в окремих закладах сягають до 50 тис. грн на рік, що приблизно у п'ять разів вище, ніж середнє значення в Україні.

Система середньої освіти в Україні вже давно потребує реформування в напрямі зміни підходів до фінансування, поліпшення якості освітніх послуг, оптимізації мережі та пошуку нових організаційних форм господарювання. Новим для України підходом до впорядкування освітньої мережі є створення опорних шкіл

(школи-хаби), які покликані забезпечити структурно-інноваційне та якісне оновлення загальної середньої освіти. Планується, що такі школи повинні першочергово з'явитись в об'єднаних територіальних громадах. Однак брак досвіду формування опорних шкіл в Україні, а також методичного та законодавчого забезпечення цих процесів створює невизначеність на місцевому рівні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми управління освітою в Україні неодноразово піднімали у працях Г. Єльнікова [1], Л. Гриневич [2]; теоретичні засади управління освітою – у працях Л. Юрчук [3], Д. Дзвінчук [4]. Фінансування освітньої галузі з місцевих бюджетів та оптимізації освітньої мережі набули висвітлення в наукових працях таких учених і практиків, як: В. Надрага [5], О. Демків [6]. Однак теоретичні і практичні аспекти формування опорних шкіл в Україні у процесі децентралізації управління освітою є малодослідженими та актуальними для науковців і практиків, тому й потребують дальших досліджень.

Мета статті. Обґрунтування формування опорних шкіл району на основі проведеного аналізу згідно із запропонованим методичним підходом.

Найбільшою проблемою фінансування середньої освіти в Україні є існування необґрунтованої мережі

закладів, яка не відповідає сучасній демографічній ситуації, сприяє нераціональному використанню державної власності та зниженню якості наданих послуг. Найгостріше низька ефективність освіти проявляється існуванням вагомої частки малокомплектних шкіл у сільській місцевості. Такі заклади мало завантажені, а видатки на утримання одного учня в них значно вищі, ніж середні в регіоні. Так, у Львівській області частка малокомплектних шкіл становить близько 22%. Існує обернено пропорційна залежність між обсягом фінансування з місцевих бюджетів на одного учня і фактичною завантаженістю школи.

Слід також зауважити, що висока вартість навчання учня в малокомплектній школі тісно пов'язана й з іншими проблемами, такими як: неможливість

укомплектувати школу професійними вчителями – предметниками; брак потрібної навчально-матеріальної бази, сучасних комунікаційних зв'язків тощо [6]. У малокомплектній школі фахова підготовка вчителів не відповідає виконуваній педагогічній діяльності, адже часто вчителі викладають по два-три, а то й більше (до п'яти) навчальних предметів, які не відповідають їхньому фаху. Усе це відображається на якості освіти, яскравим підтвердженням якої є значні відмінності рівня знань учнів міської і сільської місцевості. Фінансування одного учня 2014 року в окремих районах Львівської області було майже удвічі вищим, ніж в обласному центрі. Водночас діти в сільській місцевості демонструють значно нижчі результати ЗНО (рис. 1).

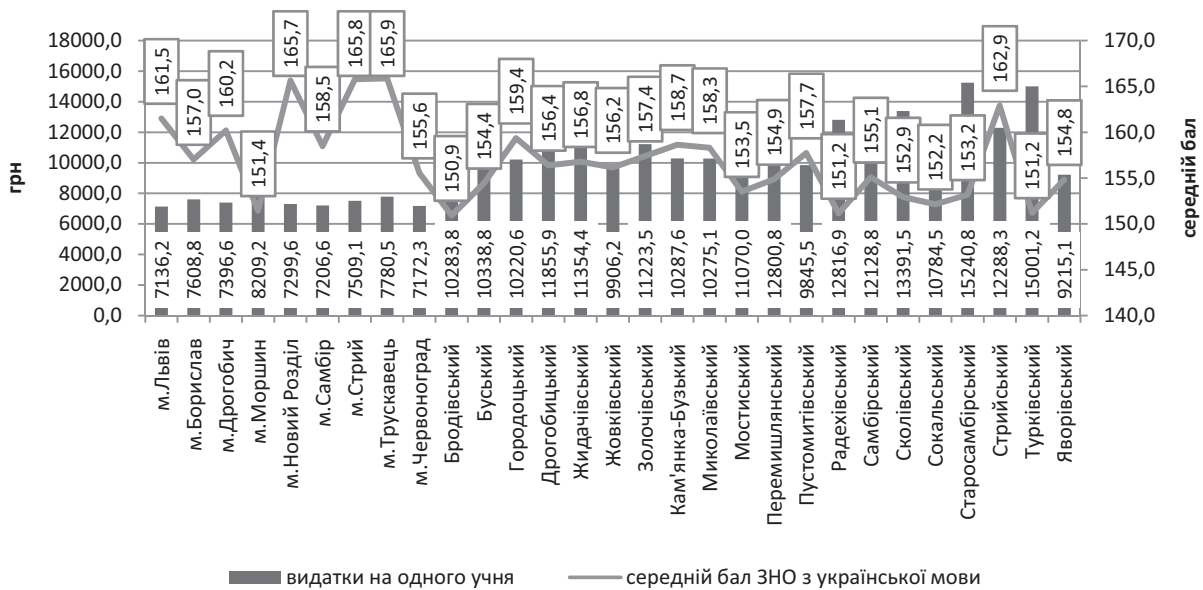

Рис. 1. Територіальна диференціація видатків місцевих бюджетів Львівської області на одного учня та успішності учнів у ЗНО (2014 рік)

Примітка. Розроблено автором за даними департаменту фінансів Львівської ОДА і Регіонального центру оцінювання якості освіти.

З формуванням об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яке почалося 2015 року, виникли нові міжбюджетні відносини між державним бюджетом і бюджетами базового рівня [9]. Відбулась зміна підходів у системі фінансування освітньої галузі, підзвітності та підпорядкованості установ на регіональному і місцевому рівнях та формування умов, за яких ОТГ вимушені скорочувати необґрунтовані видатки. У процесі реформування освітньої галузі поступово передають територіальним громадам функції управління та фінансування освітніх закладів. Однак управління освітою є одним із найскладніших завдань для ОТГ, адже до об'єднання в селах і селищах цим займалися районні відділи освіти при державних адміністраціях, які є елементами вертикалі державної виконавчої влади у сфері освіти. Функції виконавчих органів сільських і селищних рад у сфері освіти були мінімальними, тому виникла проблема браку потрібного досвіду, некомпетентності та відсутності фахівців відповідного рівня. У нових умовах доцільно сформувати орган управління системи освіти ОТГ, його кадрове і методичне забезпечення.

Функціонування ОТГ на рівні з районними адміністраціями та отримання ними освітньої субвенції напряму з державного бюджету створило умови, коли всі управлінські та фінансові повноваження зосереджені в єдиному органі місцевого самоврядування. По суті, з'явилась реальна можливість подолання проблеми малокомплектних і високозатратних шкіл у сільській місцевості через проведення оптимізації мережі освітніх закладів. Однак ситуація ускладнюється тим, що у країні досі не прийнято базових законів про освіту і про загальну середню освіту, в яких варто пропишати чіткі вимоги до рівнів фінансування освіти, зокрема фінансування яких закладів має здійснюватись із бюджетів об'єднаних територіальних громад [10].

Інноваційним підходом до впорядкування освітньої мережі в Україні, який широко застосований у зарубіжній практиці, є створення опорних навчальних закладів [7]. Така структура включає основний заклад і філії, виступає юридичною особою, має рахунки в установах банків, самостійний баланс. Її особливістю – високий кваліфікаційний рівень педагогічного персоналу, сучасна матеріально-технічна і навчально-методична

база, зручне розташування. Вона повинна забезпечувати повну загальну середню освіту, допрофільну підготовку і профільне навчання, поглиблене вивчення окремих предметів. Обов'язковими вимогами до опорного закладу є наявність не менше ніж три філії; мінімальна наповнюваність учнями (без урахування учнів філії) повинна становити не менше ніж 360 учнів; наявність не менше ніж два класи в паралелях вище від 4-го класу. Основними принципами організації опорної школи є точкове поліпшення її матеріального стану; початкова школа наближена до місця проживання дитини; пониження ступеня або закриття наближених високовитратних шкіл; наявність інфраструктури і можливість організації довозення учнів шкіл-філій до опорної школи.

Процес створення опорних шкіл в Україні, що лише починається, є довготривалим і таким, що потребує додаткового фінансування з державного бюджету, а вибір на місцевому рівні закладів освіти, що в перспективі стануть опорними, потребує проведення поглибленого аналізу мережі загальноосвітніх установ, розроблення можливих сценаріїв, підготовки проектів опорного закладу на конкурс тощо.

Для обґрунтування вибору шкіл, що можуть стати опорними в районі, ми запропонували використати методичний підхід, який дозволив би провести поглиблений аналіз із використанням не лише кількісних, а й якісних характеристик освітніх закладів (рис. 2).

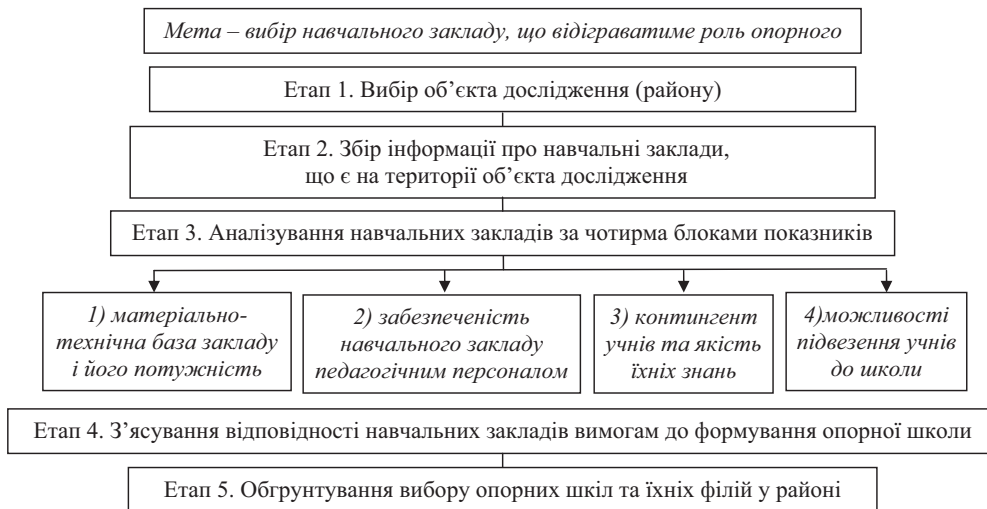

Рис. 2. Методичний підхід до вибору опорних шкіл

Примітка. Розроблено автором.

Розроблений методичний підхід було апробовано в Кам'янсько-Бузькому районі Львівської області, який за більшістю освітніх показників є кращим, ніж середньостатистичний в області. Для нього характерні всі проблеми управління освітньою галуззю, він має непогано розвинуту транспортну і дорожню інфраструктуру, у районі у стадії формування – три ОТГ.

Перший блок показників – основний, він дозволяє з'ясувати планову потужність шкіл, їхню завантаженість, рік введення школи в експлуатацію, площу класних кімнат, забезпеченість комп'ютерами та їх підключення до Інтернету. У нашому варіанті, на основі проведеного аналізу за цими показниками, було

виділено шість шкіл, які могли б виконувати роль опорних, і школи філії, що в сукупності з опорною школою змогли б створити округ (табл. 1).

Більшості школам I–II ступенів притаманна низька завантаженість учнями (менше ніж 50%) і погане матеріально-технічне забезпечення, тому в перспективі вони підлягатимуть зниженню ступеня і зможуть виконувати функції філій опорних шкіл. Проблемою є існування кількох шкіл, де навчається менше ніж 10 дітей, які є вкрай обтяжливими для районного бюджету в плані їх фінансування, а при переведенні їх у підпорядкування об'єднаних територіальних громад швидше за все виникне питання їх закриття.

Таблиця 1

Характеристики матеріально-технічної бази навчальних закладів Кам'янсько-Бузького району Львівської області

Перелік загальноосвітніх навчальних закладів	Рік введення школи в експлуатацію	Потужність школи (од.)		Співвідношення фактичної чисельності учнів до планової потужності школи (%)	Загальна площа школи (кв. м)	Кількість комп'ютерів, у т. ч. підключені до Інтернету	Рекомендовані організаційні зміни школи внаслідок реформування (за напрямом матеріально-технічна база закладу)
		планова	фактична (2013–2014 рр.)				
ЗОШ I–III ст. № 2 м. Кам'янка-Бузька	1988	834	652	78,2	6 306,0	33(25)	опорна
ЗОШ I–III ст. № 1 м. Кам'янка-Бузька	1979	923	650	70,4	4 163,0	23(23)	опорна
ЗОШ I–III ст. № 3 м. Кам'янка-Бузька	1952	250	330	132,0	1 676,0	0	

Перелік загальноосвітніх навчальних закладів	Рік введення школи в експлуатацію	Потужність школи (од.)		Співвідношення фактичної чисельності учнів до планової потужності школи (%)	Загальна площа школи (кв. м)	Кількість, комп'ютерів, у т. ч. підключені до Інтернету	Рекомендовані організаційні зміни школи внаслідок реформування (за напрямом матеріально-технічна база закладу)
		планова	фактична (2013–2014 рр.)				
ЗОШ І–ІІ ст. с. Дернів	1983	192	109	56,8	1 571,0	6(0)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І–ІІ ст. с. Новий Став	1969	200	78	39,0	889,0	5(0)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І ст. с. Прибужани	1940	40	12	30,0	120,0	0	філія
ЗОШ І ст. с. Тадані	1985	30	12	40,0	136,0	0	філія
ЗОШ І ст. с. Руда-Сілецька	1896	30	4	13,3	120,0	0	закриття закладу
Желдецький НВК І–ІІІ ст.	1982	392	216	55,1	2 197,0	14(0)	
ЗОШ І–ІІІ ст. с. Батятичі	1955	320	203	63,4	1 313,0	11(0)	
ЗОШ І–ІІ ст. с. Зубів Міст	1956	120	51	42,5	723,0	5	філія із зниженням ст.
ЗОШ І ст. с. Дальнич	1957	30	-	0,0	130,0	-	закриття закладу
ЗОШ І–ІІІ ст. смт Добротвір	1989	1 104	720	65,2	9 317,0	47(47)	опорна
ЗОШ І–ІІ ст. с. Старий Добротвір	1974	320	204	63,8	2 031,0	11(1)	
ЗОШ І–ІІ ст. с. Сілець	1960	100	52	52,0	390,0	6(0)	філія із зниженням ст.
Незнанівський НВК І–ІІ ст.	1967	192	75	39,1	1 131,0	6(6)	філія із зниженням ст.
Полоничнівський НВК «ЗНЗ – ДНЗ»	1933	170	35	20,6	579,0	4(0)	філія
Жовтанецький НВК «ЗОЗ І–ІІІ ст. – ДЗ»	1985	784	407	51,9	3 777,0	21(9)	опорна
Великоколднівський НВК «ЗНЗ І–ІІІ ст.	2000	198	163	82,3	1 856,0	11(8)	
ЗОШ І–ІІІ ст. с. Ременів	1974	320	214	66,9	1 764,0	10(0)	
ЗОШ І–ІІ ст. с. Колоденці	1987	120	65	54,2	1 010,0	5(1)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І–ІІ ст. с. Жовтанці	1965	200	117	58,5	882,0	7(0)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І–ІІ ст. с. Печихвости	1967	220	50	22,7	773,0	5(0)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І ст. с. Вихопні	1985	25	21	84,0	186,0	0	філія
ЗОШ І ст. с. Вислобоки	1939	40	15	37,5	78,0		філія
ЗОШ І ст. с. Грабівці	1969	25	0	0,0	68,0		закриття закладу
ЗОШ І–ІІІ ст. смт Новий Яричів	1970	650	479	73,7	3 594,0	22(11)	опорна
ЗОШ І–ІІІ ст. смт Запитів	1972	320	368	115,0	1 715,0	22(1)	
ЗОШ І–ІІ ст. с. Руданці	1970	320	84	26,3	1 697,0	8(8)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І ст. с. Цеперів	1910	15	5	33,3	56,0	0	закриття закладу
Старояричівський НВК І ст.	1939	90	69	76,7	4 94,0	0	філія
Дідилівський НВК І–ІІІ ст.	1981	624	37	5,9	3 155,0	2(0)	філія із зниженням ст.
Великосілівський НВК І–ІІІ ст.	1986	784	133	17,0	5 033,0	19(15)	опорна
Горпинський НВК І–ІІ ст.	2003	198	-	-	820,0	-	недостатньо інформації
ЗОШ І–ІІ ст. с. Неслухів	1979	230	88	38,3	835,0	7(1)	філія із зниженням ст.
Стрепівський НВК І–ІІ ст.	1960	250	88	35,2	906,0	12(12)	філія із зниженням ст.
Деревлянський НВК І–ІІ ст.	2002	140	32	22,9	690,0	8(8)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І ст. с. Спас	1967	30	7	23,3	78,0	0	філія
ЗОШ І–ІІ ст. с. Банюнин	1939	120	58	48,3	491,0	7(1)	філія із зниженням ст.
ЗОШ І–ІІ ст. с. Вирів	1975	155	52	33,5	508,0	6(0)	
ЗОШ І ст. с. Соколів	1960	21	14	66,7	150,0	0(0)	філія

Примітка. Розраховано з використанням звітів департаменту фінансів Львівської ОДА та звітів аналітичного центру CEDOS.

Проведене оцінювання за другим блоком показників, які характеризують забезпеченість педагогічним персоналом (чисельність учителів, середня чисельність учителів на одну ставку, чисельність учителів-пенсіонерів, чисельність учителів, які викладають три і більше предметів, та ін.), дозволило з'ясувати, що в середньому у школах Кам'янсько-Бузького району на одного вчителя припадає 5,7 учня, що є вкрай низьким показником. Лише для чотирьох з обраних шкіл (дві школи в Кам'янці-Бузькій, школа у Добротворі і Новому Яричеві) цей показник є вищим від середнього в районі (8,3 учня). Практично в усіх школах існує

проблема, коли одному вчителю доводиться викладати три і більше предметів.

Показники, які пропонуємо використовувати у третьому блоці, характеризують кількісні характеристики контингенту учнів (чисельність учнів, класів, наповнюваність класів) та якість знань (середній бал ЗНО). Було з'ясовано, що обрані у другому блоці школи є також найбільшими в районі за чисельністю учнів; кількістю класів; на більшості паралеліях є щонайменше по два класи, а їхні випускники вирізняються якістю знань, адже показали вищі, ніж середні в області, результати у ЗНО з української мови і математики.

Оцінювання за четвертим блоком показників дозволило з'ясувати, що всі обрані школи займаються підвезенням учнів до школи в рамках програми «Шкільний автобус». У майбутньому опорній школі доведеться організувати довозення учнів із філій. Важливими умовами при цьому є час довозення учнів до школи (не повинен перевищувати 45 хвилин) і наявність дорожніх сполучень. За нашими розрахунками, ця умова дотримується для обраних шкіл. Наразі питання перевезення учнів ОТГ і районні відділи освіти вирішують спільни-

ми зусиллями шляхом узгодження маршрутів руху автобусів та затвердження видатків на їх обслуговування. Однак у найближчій перспективі треба буде вирішити питання передання шкільних автобусів на баланс ОТГ.

Після з'ясування відповідності навчального закладу вимогам до опорних шкіл за усіма блоками показників чотири заклади, а саме: ЗОШ № 2 і ЗОШ № 1 Кам'янки-Бузької, ЗОШ Нового Яричева і ЗОШ Добротвіра, були рекомендовані виконувати роль опорного (табл. 2).

Таблиця 2

Відповідність навчального закладу вимогам до опорних шкіл

Вимоги	Навчальний заклад					
	ЗОШ І–ІІІ ст. № 2, м. Кам'янка-Бузька	ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 м. Кам'янка-Бузька	ЗОШ І–ІІІ ст. смт Добротвір	Жовтанецький НВК ЗОЗ І–ІІІ ст.	Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. смт Новий Яричів	Велико-сілківський НВК заклад І–ІІІ ступенів
Школа формується в межах наявної або перспективної ОТГ	+	+	+	-	+	-
Наповнюваність закладу – не менше ніж 360 учнів	+	+	+	+	+	-
Кількість філій – не менше ніж три	+	+	+	+	+	+
Час підвезення учнів до опорного закладу – не більше ніж 45 хв.	+	+	+	+	+	+
Планова потужність школи дозволяє збільшити кількість учнів	+	+	+	+	+	+
Середня чисельність учнів на одну ставку вища від середнього в районах області (8,3 учня)	+	+	+	-	+	-
Кількість класів – не менше ніж два на паралелі	+	+	+	-	+	-
Успішність учнів у ЗНО вища від середнього в районі	+	+	+	-	+	-
Забезпеченість комп'ютерами (вище від середнього – 27 од.)	+	-	+	-	-	-

Примітка. Розроблено автором.

На останньому етапі визначимось із філіями опорного закладу і проведемо конкретні розрахунки кількості учнів, яких підвозитимуть до опорної школи; скласти маршрути підвезення учнів; розрахувати кількість ставок педагогічних та адміністративних працівників, які будуть скорочені; скласти плани розвитку навчального закладу на наступні три роки з оцінкою можливих ризиків та інвестиційними потребами опорного закладу.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати: подолати численні проблеми, які накопичились у секторі освіти через велику кількість малокомплектних шкіл у сільській місцевості, можна лише провівши оптимізацію освітньої мережі. Важливим механізмом, що дозволить підвищити якість освіти та ефективно використання фінансових ресурсів, є формування опорних шкіл. Першочергово таке реформування слід проводити в новостворених об'єднаних територіальних громадах, що в нових умовах напряму з державного бюджету отримують освітню субвенцію та повноважені управляти закладами дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти.

Обов'язковим завданням при виборі опорної школи та її філій мають стати поглиблений аналіз освітніх закладів і з'ясування їх відповідності вимогам до опорних шкіл. Запропонований методичний підхід дозволить усебічно з урахуванням кількісним і якісних характеристик проаналізувати і обрати опорні школи в регіоні.

У процесі оптимізації мережі та формування опорних шкіл, на наш погляд, слід звернути увагу на вирішення таких важливих завдань:

- на законодавчому рівні варто прискорити процес ухвалення базових законів України про освіту, про загальну середню освіту, про дошкільну освіту, де слід прописати чіткі вимоги до формування, функціонування, фінансування опорних шкіл;
- головною метою оптимізації мережі закладів має стати доступ до якісної освіти і підвищення її стандартів, а не тільки скорочення бюджетних видатків;
- приймати рішення про реорганізацію навчальних закладів слід тільки з урахуванням розвиненості дорожньої, транспортної інфраструктури та можливості підвезення учнів до навчального закладу;
- при виборі опорної школи та її філій важливо, щоб межі освітнього округу збігалися з межами ОТГ, оскільки останні мають прями відносини з державним бюджетом та самостійно або з кількома іншими територіальними громадами формують структурні підрозділи управління освітою виконавчого органу;
- при оптимізації мережі закладів важливо, з одного боку, проводити роз'яснювальну роботу серед громадськості з метою уникнення конфліктів щодо зниження ступеня навчальних закладів, а з другого – сприяти розширенню контролю з боку громадськості та їх безпосереднього впливу на реалізацію своїх інтересів.

Список використаних джерел

1. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія / Г. В. Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999. – 450 с.
2. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / С. М. Ткач ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2005. – 221 с.
3. Юрчук Л. Тенденції децентралізації управління освітою в Україні / Л. Юрчук // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2009. – Вип. 4. – С. 276–283.
4. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі : тенденції розвитку та управління : монографія / Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
5. Надрага В. І. Соціальні видатки в контексті фінансової стабільності України / В. І. Надрага // Фінанси України. – 2014. – № 9. – С. 43–51.
6. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні / О. І. Демків // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 46–56.
7. Проект закону «Про освіту» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/gromadske-obgovorennya-zakonoproektu-%C2%ABpro-osvitu%C2%BB.html>.
8. Бюджетний кодекс України від 09.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

References

1. Yelnikova G. V. (1999) Naukovi osnovy rozvytku upravlinnia zahalnoyu serednoyu osvitoju v rehioni [Scientific basis of development of management of secondary education in the region], Kyiv: DAKKO [in Ukrainian].
2. Grynevych L. M. (2005) Tendentsii detsentralisatsii upravlinna bazovoyu osvitoju v suchasniy Polschi [Trends in decentralization of management of basic education in Poland nowadays] (Ph.D in Ped. dissertation Institute of Pedagogy Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine) [in Ukrainian].
3. Yurchuk L. (2009) Tendencii detsentralisatsii upravlinna osvitoju v Ukraini [Trends in decentralization of education management in Ukraine] Visnyk Nacionalnoi akademii derzhavnoho upravlinna pry Prezedentovi Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine]. Vol. 4, (276–283) [in Ukrainian].
4. Dzvynchuk D. I. (2006) Osvita v istoryko-filosofskomu vumiri: tendencii rozvytku ta upravlinnia [Education in the historical and philosophical dimension: trends of development and management] Kyiv, ZAT “Nichlava”, 378 [in Ukrainian].
5. Nadraha V. I. (2014) Sotsialni vydatky v konteksti finansovoi stabil'nosti Ukrainy [Social expenditures in the context of financial stability of Ukraine]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 9, 43–51 [in Ukrainian].
6. Demkiv O. I. (2009) Napryamy pohlyblennya byudzhethnoi reformy v Ukraini [Directions of deepening of the budgetary reforms in Ukraine]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 3, 46–56 [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Proekt zakonu “Pro osvitu” [Education]. Retrieved from: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/gromadske-obgovorennya-zakonoproektu-%C2%ABpro-osvitu%C2%BB.html> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010) Byudzhethniy kodeks Ukrainy [Budgetary Code of Ukraine] 09.07.2010, № 2456-VI [Electronic resource]. – Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].